

нормативною є коренева акцентуація – *розбóру, розбóром* і т. д., *розбóри, розбóрів* і т. д.

Василь Винницький

ЧАСТКІ ЧИ ЧА́СТКИ?

В іменниках типу *кні́жка* (із суфіксами -к-, -ечк-, -єчк-, -очк-) перші приклади з наголосом на закінченні у множині засвідчено ще наприкінці XVI ст. Пізніше (у першій половині XVII ст.) таке наголошення виступає рідко, а з кінця XVII ст. в українських акцентованих пам'ятках починає щоразу частіше вживатися флексійна акцентуація у відмінкових формах множини. Вперше акцентну опозицію між одниною і множиною (можливість відрізнити родовий відмінок однини від називного множини) помітив Р. Брандт (1880), який зазначав, що ця специфічна особливість українського наголосу відрізняє його від інших східнослов'янських.

Процес переміщення наголосу на закінчення у відмінкових формах множини згаданих іменників продовжується й досі, що супроводжується ваганням при визначенні їхнього акцентування як у словниках, поетичних творах, так й усному літературному (тим більше живому) мовленні. У південно-західних говорах цей процес проходить швидше, ніж у південно-східних. У сучасній українській літературній мові флексійне наголошування у відмінкових формах множини мають іменники: *балачки, вказівки, вчительки, говірки, голочки, дірки, дужки, звістки, записки, карточки, копійки, крапки, лампочки, ложечки, пам'ятки, палички, помилки, приказки, сторінки, сопілки, склянки, скрипки, але усмішки і усмішки*. У багатьох іменниках процес перенесення наголосу на закінчення ще не завершився, і вони вживаються з подвійним акцентуванням, наприклад: *ложки і лóжки, п'явки і п'явки, скріпки і скрі́пки, сумки і сўмки, співанки і співа́нки, сумочки і сўмочки, хазяйки і хазя́йки*. Існують також іменники, в яких такий процес тільки почався, і вони мають двояке наголошування, але першим (рекомендованим) поки що в них виступає кореневий наголос, а другим (прийнятним) – флексійний, наприклад: *ба́нки і*

банкí, будки і будкі, бульбашики і бульбашикі, бурульки і бурулькі, карлючки і карлючки, лінійки і лінійкі, нірки і ниркі, ніжки і ніжкі.

До таких випадків належить і наголошування іменника *частка* у множині, який уживається в багатьох значеннях (частина, частинка; спеціальний, ботанічний, математичний, граматичний терміни). Тому слід аналізувати акцентуацію названого іменника у множині загалом і його наголос як граматичного терміна зокрема, який уперше використано в «Українському правописі (проекті для ознайомлення)» (1926), а в «Правописному словникові» Г. Голоскевича зареєстровано – *ча́сткі*.

В українських акцентованих пам'ятках кінця XVII – початку XVIII ст. іменник *частка* у множині засвідчено із флексійним наголосом – *часткі*. В українській мові XIX ст. він має різну акцентуацію (у словниках і поетичних творах): *часткі* і *ча́стки* (Словник Є. Тимченка); *ча́стки* (М. Старицький, П. Грабовський), *часткі* (І. Франко), *часткі* і *ча́стки* (Леся Українка). У лексикографічних працях XX ст. словоформи аналізованого іменника зафіксовано також із неоднаковим наголошуванням (без указівки на значення): *ча́стки* («Правописний словник» Г. Голоскевича; «Правописний словник» О. Панейка (1941); «Орфоепічний словник» у 2 т.; «Український орфографічний словник» (2002); «Український орфографічний словник» (2009); *часткі* і *ча́стки* («Словник наголосів» М. Погрібно; «Українська літературна вимова і наголос»). Поети XX ст. надають перевагу кореневому акцентуванню: *ча́стки* і *часткі* (П. Тичина, А. Малишко), *ча́стки* (В. Сосюра, М. Бажан, Н. Забіла, Л. Забашта): *Погляд мами серце рве на ча́стки* (А. Малишко), *І треба ту стіну в роках Лупать по крихті, по частка́х* (А. Малишко).

В одностомному «Російсько-українському словникові» (1948), «Українсько-російському словнику» в 6 т., «Російсько-українському словнику» в 3 т. наведено «*ча́стки* пилу, пороху», «Українсько-російський словник» у 6 т. подає «ділити на рівні *ча́стки*», а «Словник української мови» в 11 т. у значенні прислівника фіксує «*ча́стками*», а також «прискорювач заряджених *ча́сток*». У словнику-довіднику «Складні випадки наголошення» С. Головащука подано «заряджені *часткі*», а в його «Словнику наголосів» є *ча́стки* (без указівки на значення).

«Словник лінгвістичних термінів» Д. Ганича та І. Олійника наводить кореневий наголос – *ча́стки*, а «Українська мова. Енциклопедія» рекомендує флексійний – *часткі́*.

Отже, іменник *частка* у відмінкових формах множини в будь-якому значенні має підстави вживатися з подвійним наголосом – *часткі́* (рекомендований) і *ча́стки* (прийнятний, можливий), а як граматичний термін – із флексійним наголошуванням – *часткі́*. І такий наголос варто було б подавати для закріплення у вжитку в найновіших українських словниках (і перевиданих), підручниках і посібниках для середньої та вищої школи.

Василь Винницький

ДЗВІНОК ЧИ ДЗВОНИК?

Обидва іменники в українській мові, як і російській, пройшли цікавий семантичний розвиток. В українських пам'ятках XVI ст. засвідчено *звонокъ*, *дзвонокъ* (у XVII ст. – *дзвонокъ*). Словник В. Даля фіксує *звоникъ* і *звонокъ*, «Словник української мови» П. Білецького-Носенка – *дзвоникъ*, *дзвонокъ* у значенні «дзвін» (колоколъ), а *дзвончикъ* (зменш.) – «колокольчикъ». «Малоруско-німецкий словарь» Є. Желеховського і С. Недільського подає: *дзвінок* (зменш. від *дзвін*); 2) *дзвоник* (зменш.), а «Словарь української мови» за ред. Б. Грінченка – *дзвін* (зменш. *дзвінокъ*, *дзвоник*); 1) *дзвоник* = *дзвінокъ*; 2) мн. *дзвоники* (рослина). «Етимологічний словник російської мови» за ред. М. Шанського пояснює, що рос. *звонок* (укр. *дзвінок*, біл. *званок*, пол. *dzwonek*, чес. *zwonek*) – це деминутив, утворений за допомогою суфікса *-ок* від іменника *звон* «колокол», який поступово втрачає відтінок зменшеності і набуває самостійного значення. В українській мові така картина не простежується. Наприклад, однотомний «Російсько-український словник» (1948), «Російсько-український словник» у 3 т. (та й інші словники) рос. *звонок* перекладають – укр. *дзвінок* і *дзвоник*; звуковий сигнал – *дзеленчання*, *дзеленькання*, а рос. *звоночек* – укр. зменш.-пестл. *дзвіночок*, *дзвоничок*. «Словник української мови» в 11 т. тлумачить: *дзвінок* – зменш.